

9. Úvod do hydrauliky

↔ V hydraulice se využívá k přenosu sil **tlaková kapalina**

Použití (všude tam, kde je potřebná velká síla v přímočarém směru):

↔ lisy, tvářecí stroje	↔ také vstřikovací lisy na plasty
↔ zvedáky	↔ také paletáky, vysokozdvizné vozíky, zvedací plošiny
↔ obráběcí stroje	↔ pohony stolů, upínání obrobků a nástrojů
↔ dopravní a stavební technika	↔ pohony vozidel - silniční válce, pásová vozidla - bagry, rolby
	↔ brzdy, spojky
	↔ nástavby vozidel - ruky, ramena jeřábů, bagrů, lžice, drapáky, úložné plochy
	↔ letadla – klapky, dveře
↔ nářadí	↔ kladiva, pily, vrtačky
↔ zkušební stroje	↔ na tah, tlak, ohyb, únavové zkušební stroje

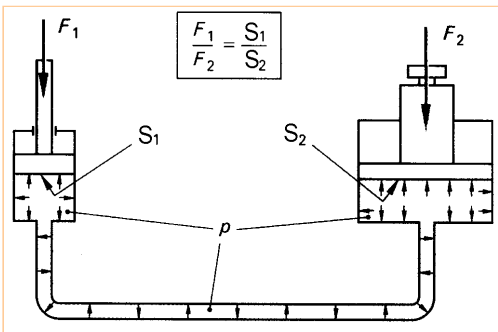
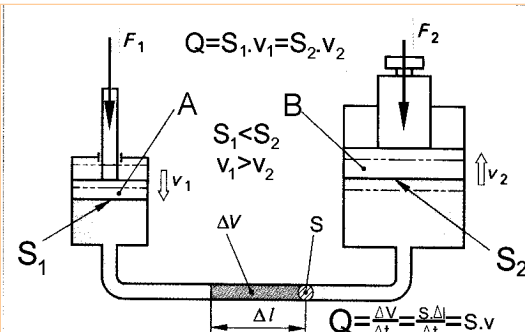
Vlastnosti hydrauliky (rozdílné v porovnání s pneumatikou):

↔ vysoké tlaky (až 60 MPa) - <i>větší než u pneumatiky</i> – kapalina je minimálně stlačitelná => velké síly při malých rozměrech zařízení
↔ menší rychlosti pohybu válců
↔ kapalina obíhá v okruhu – vrací se z válce do nádrže - kapalinu nelze volně vypouštět (v pneumatice se použitý vzduch vyfukuje do ovzduší)
↔ lze dosáhnout rovnoměrného pomalého pohybu (přímého nebo rotačního) poháněného zařízení (<i>to u pneumatiky nejde</i>)
↔ přesné zastavování v mezipolohách (<i>taky u pneumatiky nejde</i>)
↔ ekologie - nebezpečí úniku kapaliny a ztráty prosakováním - problémy při haváriích

Vlastnosti hydrauliky (společné s pneumatikou):

↔ jednoduché vyvození přímočarého pohybu (válce)
↔ snadná změna směru pohybu
↔ řiditelné rychlosti pohybů válců a motorů - průtokem kapaliny
↔ jednoduché zabránění přetížení omezením tlaku přetlakovým ventilem (<i>zařízení se nezničí při zablokování pohybu</i>)
↔ použití v prostředí nevhodném pro elektrická zařízení (např. pod vodou, ve výbušném prostředí)

9.1. Fyzikální základy

Pascalův zákon (rovnováha)	Hydraulický zvedák za pohybu
 <p>$\frac{F_1}{S_1} = \frac{F_2}{S_2}$</p> <p>$\frac{F_1}{F_2} = \frac{S_1}{S_2}$</p>	 <p>$Q = S_1 \cdot v_1 = S_2 \cdot v_2$</p> <p>$S_1 < S_2$ $v_1 > v_2$</p> <p>$Q = \frac{\Delta V}{\Delta t} = \frac{S \cdot \Delta l}{\Delta t} = S \cdot v$</p>
p - statický tlak, S - plochy pístů, F - síly na písty	A - píst čerpadla, B - píst zvedáku, Q - objemový průtok, v - rychlosti pístů

9.1.1. Kapalina v klidu (hydrostatika)

↔	V kapalině v klidu v uzavřeném prostoru se tlak šíří rovnoměrně všemi směry (všude je stejný tlak) - Pascalův zákon
↔	Důsledek u hydraulického zvedáku - malá síla F_1 na malý píst S_1 udrží v rovnováze mnohem větší sílu F_2 na velkém pístu S_2 (poměr sil je v poměru ploch pístů - malou silou na malý píst zvedám těžké břemeno na velkém pístu)
↔	Zdůvodnění: tlak je síla působící na ploše, tedy:
↔	$p = F/S = F_1/S_1 = F_2/S_2$ [Pa]
=>	$F_1/F_2 = S_1/S_2$ (síly jsou úměrné plochám pístů), kde $S = \pi d^2/4$

9.1.2. Proudící kapalina (hydrodynamika)

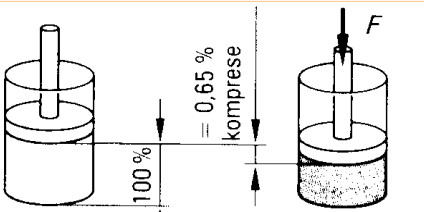
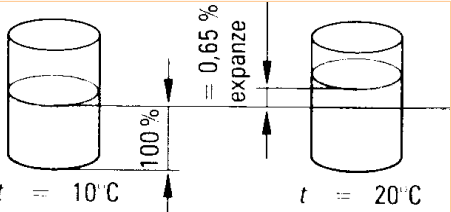
↔	Hydraulický zvedák při zvedání (obr. vpravo) - píst čerpadla (A) tlačí kapalinu do válce s pístem zvedáku (B) - kapalina proudí
↔	Objemový průtok Q je objem kapaliny, která proteče průřezem (válce, potrubí) za jednotku času
↔	$Q = V/t$ [m^3/s]
↔	kde objem $V = S \cdot l$ kde S je sledovaný průřez a l je výška vytlačeného sloupce
↔	tedy $Q = S \cdot l/t$, kde l/t je dráha za čas = rychlost v
↔	tedy $Q = S \cdot v$
↔	Objemový průtok je v uzavřeném systému ve všech průřezech stejný:
↔	$Q = S_1 \cdot v_1 = S_2 \cdot v_2 \Rightarrow v_1/v_2 = S_2/S_1$
↔	Důsledek u hydraulického zvedáku - menší píst se pohybuje rychleji než větší píst – za stejný čas urazí delší dráhu (v místech s menším průřezem kapalina proudí rychleji)
↔	Při proudění kapaliny dochází ke ztrátám energie - ztrátám třením (kapalina se zahřívá) - kapalina klade hydrodynamický odpor
=>	Při zvedání musíme na píst čerpadla tlačít větší silou než $F = p \cdot S$
↔	Ztráty jsou větší (kapalina se víc zahřívá) čím větší rychlostí kapalina proudí a čím menší jsou průřezy potrubí

9.2. Hydraulické kapaliny

9.2.1. Funkce hydraulické kapaliny

↔	přenáší síly (je nositelem tlakové energie)	↔	chrání kovy před korozi
↔	maže mechanické části (snižuje tření)	↔	odplavuje nečistoty
↔	odvádí ztrátové teplo		

9.2.2. Vlastnosti

Změna objemu kapaliny vlivem tlaku	Změna objemu kapaliny vlivem teploty
 <p>tlak: $p_e = 0$ bar objem oleje: $V = 100$ l</p> <p>$p_e = 100$ bar $V = 99,35$ l</p> <p>0,65 % komprese</p>	 <p>teplota: $t = 10^\circ\text{C}$ tlak: $p_e = 0$ bar objem oleje: $V = 100$ l</p> <p>$t = 20^\circ\text{C}$ $p_e = 0$ bar $V = 100,65$ l</p> <p>0,65 % expanze</p>

a) objem kapaliny

↔	závisí na tlaku a teplotě - oleje jsou do jisté míry pružné	
↔	stlačitelnost	↔ zvýšením tlaku olej zmenšuje objem (asi o 0,65% při zvýšení tlaku o 100 bar – např. ze 100 l na 99,35 l)
↔	rozpínavost	↔ zvýšením teploty kapalina zvětšuje objem (asi o 0,65% při zvýšení o 10°C)
↔	V pevné uzavřené nádrži (bez vzduchu - objem kapaliny se nemůže zvětšit) dochází při zvýšení teploty ke zvětšení tlaku oleje - při zvýšení teploty o 10°C tlak stoupne o 100 bar	

b) viskozita (dynamická viskozita)

↔	vazkost - míra vnitřního tření kapaliny (jak moc se částice kapaliny vzájemně brzdí - závisí na přitažlivých silách mezi částicemi)		
↔	jednotka je Pascalsekunda (Pa.s) nebo newton sekunda na metr čtvereční (Nsm^{-2}) (sekundy – protože to souvisí to s rychlostí proudění)		
↔	viskozita klesá se stoupající teplotou (olej se stoupající teplotou řídne)		
↔	je to převrácená hodnota tekutosti (hodně tekutá kapalina má nízkou viskozitu), neboli tekutost je převrácená hodnota dynamické viskozity		
↔	Oleje s velkou viskozitou	↔	viskózní ("husté") - s malou tekutostí
		↔	ztěžují a zpomalují pohyby hydraulických mechanismů
		↔	více se zahřívají při škrcení
		↔	těžko se zbavují vzduchových bublinek
↔	Oleje s malou viskozitou	↔	hodně tekuté - řídké oleje
		↔	neudrží mazací film - méně chrání proti zadření, zvětšují opotřebení součástí
		↔	více prosakují

9.2.3. Rozdělení hydraulických kapalin**a) Minerální oleje**

↔	nejpoužívanější - výroba z ropy
↔	výhody: výborná mazivost a ochrana proti korozi, vhodná viskozita
↔	nevýhody: hořlavost, ekologická závadnost
↔	přidávají se do nich aditiva (přísady) např. pro zvýšení trvanlivosti a ochrany proti korozi, zvýšení odolnosti při kolísání teplot - snížení řádnutí (poklesu viskozity) při zahřátí

b) Rostlinné oleje

↔	výroba lisováním ze semen rostlin - např. ricinový olej, jsou hořlavé
---	---

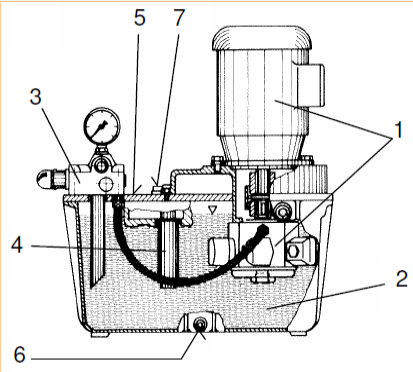
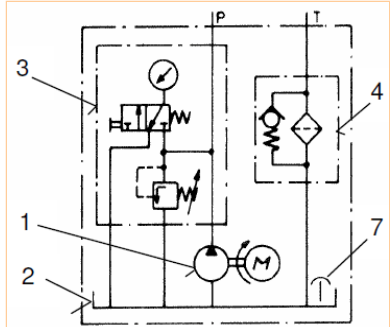
c) Syntetické oleje

↔	výhody: nehořlavost, výborná ochrana proti opotřebení
↔	nevýhody: drahé, velké teplotní kolísání viskozity
↔	vyrábí se uměle (nejsou z ropy) - např. esterové, silikonové oleje

d) Voda

↔	výhody: levná, ekologická, nehořlavá
↔	nevýhody: koroze, malá mazivost a viskozita, velké ztráty průsakem, výskyt bakterií, zamrzá
↔	nevýhody se eliminují vytvářením směsí (emulzí) s olejem, glykolem (proti zamrznutí)
↔	použití: v prostředí s nebezpečím výbuchu nebo s výskytem otevřeného ohně (těžba uhlí, kovací lisy), také u zařízení s velkým objemem kapaliny

10. Čerpadla (pumpy)

↔	v hydraulických zařízeních slouží jako zdroj tlakové kapaliny - také jim říkáme hydrogenerátory	
↔	obecně slouží na dopravu (čerpání, vytlačování) kapalin z jednoho místa na druhé (zejména na čerpání pitné nebo užitkové vody - např. pro topení, chlazení, zavlažování - a také pro čerpání maziv a paliv)	
↔	jsou poháněna motorem (elektrickým nebo spalovacím) nebo lidskou silou	
↔	hydrogenerátor se dodává často jako jeden celek s dalšími zařízeními = tzv. hydraulický agregát	
Příklad provedení agregátu	Schéma agregátu	Části
		1 motor + čerpadlo
		2 nádrž s kapalinou
		3 pojistný ventil + manometr
		4 filtr + pojistný obtok
		5 víko + těsnění
		6 vypouštěcí otvor
		7 plnicí otvor

Rozdělení čerpadel:

a)	Hydrostatická (objemová)	↔	pro velké tlaky a menší průtoky
		↔	Pístová ↔ dopravují kapalinu přímočarým pohybem pístu
		↔	Rotační ↔ dopravují kapalinu otáčivým pohybem součástí
		↔	zubová, lamelová, vřetenová
b)	Hydrodynamická (rychlostní)	↔	pro menší tlaky a velké průtoky - převážně pro čerpání vody - dopravují kapalinu otáčivým pohybem lopatek oběžného kola
		↔	Odstředivá ↔ radiální - kapalina vystupuje z čerpadla kolmo na osu
		↔	Vrtulová ↔ axiální - kapalina vystupuje ve směru osy otáčení

Parametry čerpadel:

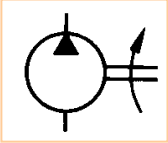
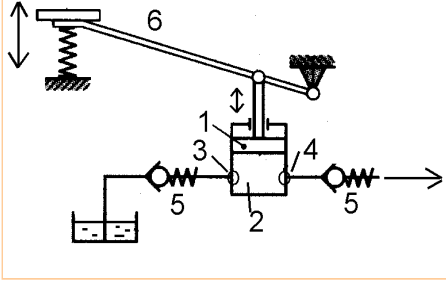
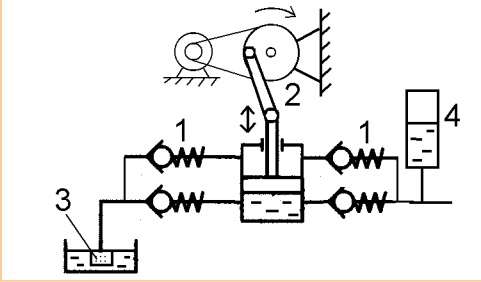
a)	Max. průtok	↔	objem kapaliny protékající čerpadlem za jednotku času [l/s, m ³ /h]
		↔	výtlačný objem x počet taktů za čas (výtlačný objem = objem kapaliny vytlačený při jednom pracovním taktu / otáčce)
		↔	je závislý na tlaku kapaliny (se stoupajícím tlakem klesá – rostou netěsnosti – závislost vyjadřuje tzv. průtoková charakteristika)
b)	Max. přípustný tlak	↔	[MPa]
c)	Max. dopravní výška	↔	výtlač [m] - u čerpadel pro čerpání vody z větších hloubek

- dále hlučnost [dB], max. teplota kapaliny, příkon, hmotnost, účinnost
- materiály vnitřních částí čerpadel - nerez, litina, bronz, mosaz, kompozitní materiály, plasty

10.1. Pístová čerpadla

↔	Dopravují kapalinu nasáváním a výtlačkem pomocí posuvného pohybu pístu
↔	mají malé objemové průtoky

10.1.1. Princip pístového čerpadla

Značka	Jednočinné pístové čerpadlo	Dvojitě poháněné motorem
		

Části jednočinného pístového čerpadla:

1	píst	↔	píst nasává jen na své jedné straně = jednočinné čerpadlo
2	pracovní komora	↔	její velikost určuje průtok čerpadla
3	sací hrdlo	↔	pro vstup (sání) kapaliny
4	výtlačné hrdlo	↔	pro výstup (výtlak) kapaliny
5	zpětné ventily	↔	zajišťují, aby se kapalina nevracela do nádrže nebo do čerpadla
6	páka	↔	zvětšuje sílu na píst, pohání se ručně nebo nohou

Pracovní cyklus:

1.	Sání	↔	píst se vysunuje z pracovní komory - kapalina se nasává
		↔	sací zpětný ventil je podtlakem otevřený a výtlačný zavřený
2.	Výtlač	↔	píst se zasunuje do pracovní komory - kapalina se vytlačuje
		↔	sací zpětný ventil je zavřený a výtlačný přetlakem otevřený

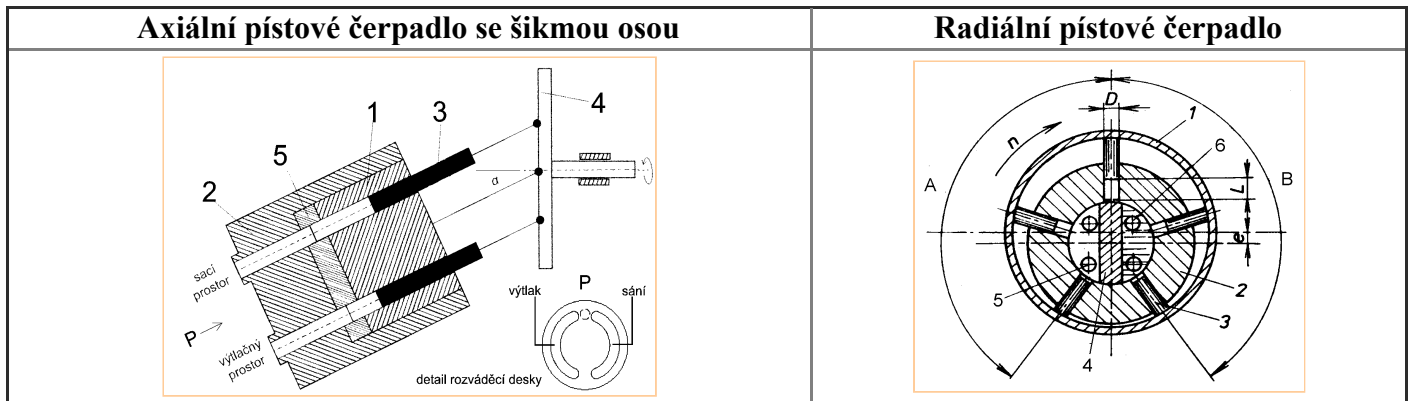
Vlastnosti:

↔	Objemový průtok: (bez uvažování objemové účinnosti)
↔	$Q=V*n=S*L*n$ (kde plocha pístu $S=\pi D^2/4$, L je zdvih pístu, n počet zdvihů za čas)
↔	kapalina není vytlačována plynule (ve výtlaku jsou tlakové rázy)
↔	Použití: zvedáky, paletovací vozíky na ruční pohon

Vylepšení - dvojitě poháněné pístové čerpadlo poháněné motorem - přidané části:

1	Další zpětné ventily	↔	= dvojitě poháněné pístové čerpadlo - nasává a vytlačuje oběma stranami pístu
		↔	Objemový průtok: $Q=V*n=S_1*L*n + S_2*L*n$ (kde spodní plocha pístu $S_1=\pi D^2/4$, horní plocha pístu $S_2=\pi(D^2-d^2)/4$, d je průměr pístnice - objem na druhé straně pístu se zmenšuje o pístnici, n jsou otáčky)
		↔	má menší tlakové rázy - stejnoměrnější chod
2	Motor + klikový mechanismus	↔	motor s převodem nahrazuje ruční pohon + úplný klikový mechanismus mění otáčivý pohyb na přímočarý (obsahuje i setrvačnick)
3	Sací koš	↔	zachycuje nečistoty (síta)
4	Vzdušník	↔	slouží k vyrovnávání tlakových rázů ve výtlaku kapaliny (<i>nestejnoměrností v čerpání kapaliny</i>) – vytlačuje kapalinu <i>tlakem stlačeného vzduchu</i> při zavřeném výtlačném ventilu

10.1.2. Axiální pístové čerpadlo

Části čerpadla se šikmou osou:

1	rotor	↔	točí se spolu s kotoučem 4 a písty 3
2	stator	↔	stojí - obsahuje sací a výtlačný otvor
3	písty	↔	jsou unášeny kotoučem 4 a zároveň se díky naklonění osy rotoru vysunují (tím nasávají) a zasunují (tím vytlačují)
		↔	pohybují se přibližně v ose rotace = axiálně
		↔	velikostí náklonu osy lze řídit průtok - úhel bývá do 40°
4	unášecí kotouč	↔	unáší písty přes kulové čepy
5	rozdávěcí kotouč	↔	má průchozí drážky, kterými odděluje sání a výtlaček

Vlastnosti:

↔	tiché, malé průtoky, velké tlaky (150-500 bar)
↔	čerpadlo nepotřebuje sací a výtlačné ventily
↔	může pracovat jako hydromotor

10.1.3. Radiální pístové čerpadlo

Části:

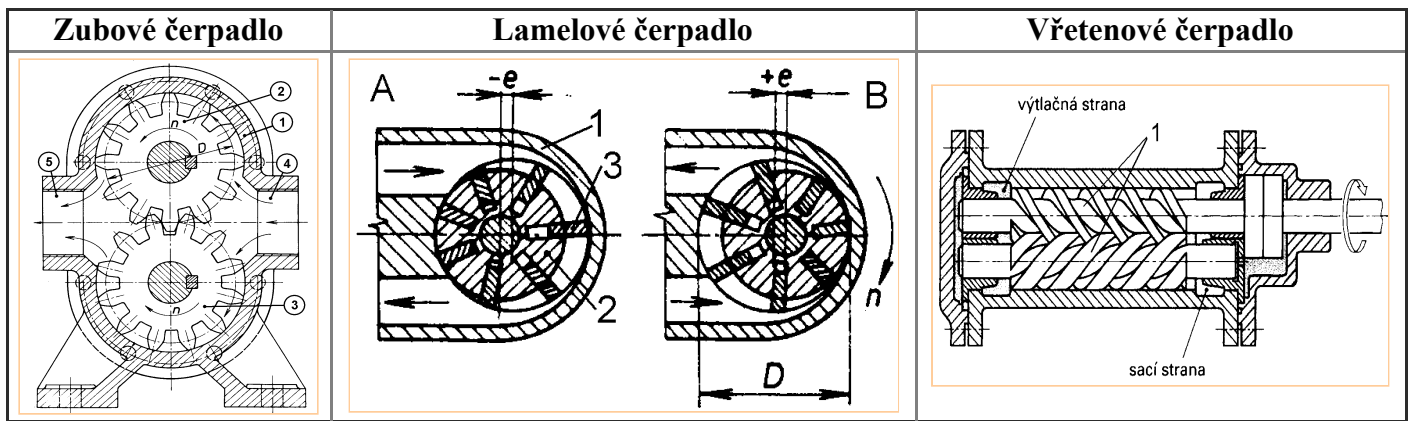
1	stator	↔	tvoří nehybnou skříň
2	rotor	↔	točí se, je umístěn ve statoru výstředně, unáší písty 3
		↔	kapalina je dopravována v prostoru po vysunutém pístu - uvnitř rotoru
3	písty	↔	pohybují se kolmo k ose otáčení – radiálně, kopírují stěnu statoru - při vysunování nasávají, při zasunování vytlačují kapalinu
4	přepážka	↔	rozvaděč - odděluje sací od výtlačných otvorů (oblast A = sání, oblast B = výtlaček)
5	sací otvory		
6	výtlačné otvory		

10.1.4. Membránové čerpadlo

↔	Místo pístu je pružná membrána , která může být prohýbána ruční pákou
↔	Použití: čerpání znečištěných kapalin, také např. palivové čerpadlo u spalovacích motorů

10.2. Rotační čerpadla

↔	Dpravují kapalinu otáčivým pohybem součástí čerpadla
↔	Kapalinu vytlačují plynuleji než pístová (s vyšší frekvencí menších tlakových rázů)

10.2.1. Zubové čerpadlo

1	skříň	↔ s otvory pro šrouby pro upevnění čerpadla
2,3	ozubená kola	↔ 2 spoluzabírající ozubená kola <i>se stejným průměrem</i> - jedno kolo je poháněné elektromotorem ↔ kapalina se dopravuje v mezerách mezi zuby a skříní
4	sací hrdlo	↔ vstup kapaliny (je dán směrem otáčení kol)
5	výtlačné hrdlo	↔ výstup kapaliny

Vlastnosti:

↔	jednoduchost a spolehlivost – dlouhá životnost
↔	je vhodné pro čerpání olejů - zároveň se maže
↔	tlaky do 30 MPa (300 bar), menší průtoky (do 0,02 m ³ /s)
↔	nevýhoda - hlučnost - pro klidnější chod lze použít šikmé zuby
↔	použití: např. v dopravní technice

10.2.2. Lamelové (lopatkové) čerpadlo

- Pozn. Je obdobou radiálního pístového čerpadla, ale kapalina je vně rotoru

1	stator	↔ skříň, netočí se
2	rotor	↔ otáčí se, je uložený ve statoru <i>výstředně (excentricky)</i> , má radiální drážky pro lamely
		↔ změnou polohy statoru a rotoru (změnou <i>výstřednosti</i>) lze regulovat průtok i směr čerpání kapaliny
3	lamely	↔ točí se s rotorem - odstředivou silou se posouvají v drážkách a kopírují dutinu statoru
		↔ kapalina je dopravována v komorách mezi lamelami a skříní statoru

Vlastnosti:

↔	pro tlaky do 16 MPa, tiché
↔	použití: dopravní technika, obráběcí stroje

10.2.3. Vřetenové (šroubové) čerpadlo

1	vřetena	↔ rotory - šrouby se závitem (šneky) uloženy ve skříní - točí se proti sobě
		↔ kapalina se dopravuje v drážkách závitů
		↔ šroub bývá jeden, dva nebo tři
↔	pro velké průtoky při malých tlacích, tiché	
↔	v opačném směru je lze použít jako turbínu (vodní motor)	
↔	použití pro viskózní (husté) kapaliny - kaly, také potravinářský, chemický průmysl (pasty, mýdla, sirupy), nevýhoda: náročná výroba vřeten	